

НАЦИОНАЛНА ХУДОЖЕСТВЕНА АКАДЕМИЯ

Психологически заблуди и илюзии, като средство в съвременната живопис през първите две декади на 21 век

Деян Янев

А В Т О Р Е Ф Е Р А Т

НА ДИСЕРТАЦИЯ

за присъждане на образователна и научна степен „доктор“

Катедра „ЖИВОПИС“

Научен ръководител: проф. д.изк. Петер Цанев

София, 2023

СЪДЪРЖАНИЕ НА АВТОРЕФЕРАТА

I. Обем и структура на дисертационния труд	3
II. Обща характеристика на изследването: актуалност, методология, цели и задачи	5
III. Кратко изложение на дисертационния труд	15
IV. Заключение	18
V. Научна новост и приноси на изследването	20
VI. Научни публикации по темата на дисертационния труд	20
БИБЛИОГРАФИЯ	21

I. Обем и структура на дисертационния труд

Дисертационният труд се състои от увод, предговор, изложение, състоящо се от три глави, заключение, библиография, научни приноси, публикации и 3 приложения. Общият обем от 210 страници, който включва 190 страници основен текст, съдържащ увод, изложение в три части със съответните глави и подраздели, заключение и изводи, 12 страници библиография и 126 страници приложения (илюстративен материал, интервюта, списък с имена на съвременни чуждестранни и български художници). Библиографията включва 161 цитирани източника (на кирилица и латиница).

СЪДЪРЖАНИЕ НА ДИСЕРТАЦИОННИЯ ТРУД

ПРЕДГОВОР	4
УВОД	9
1. Актуалност на темата и проучвания	9
2. Обект, предмет, обхват и структура на дисертационния труд	13
3. Цели, задачи и очаквани резултати	14
4. Методи на изследването	17
ПЪРВА ГЛАВА	
ФОРМООБРАЗУВАНЕ НА ИЛЮЗИИТЕ И ЗАБЛУДИТЕ КАТО ВИЗИЯ	21
1. Хибридни образи през Античността и Средновековието	21
2. Фантазни образи през Ренесанса. Композитната живопис на Джузепе Арчимболдо, двойствените образи на Йоос Де Момпър и визионерството на Йеронимус Бош	31
3. Сюрреалистични образи в модерната живопис	42
ВТОРА ГЛАВА	
ФОРМООБРАЗУВАНЕ НА ИЛЮЗИИ И ЗАБЛУДИ СПОРЕД ВЪЗПРИЯТИЯТА ЗА ОБРАЗ	50
1. Видове образи според възприятията	50
2. Илюзиите и заблудите – психологически ефект и творческо въображение	57

3. Предпоставки за фикционални илюзии и заблуди в живописца. Психологически ефекти	72
3.1. Оптически обърквания на зрителя	74
3.2. Емоционални обърквания на зрителя	84
3.3. Творчески прозрения и фантазиране	75
4. Принудени и непринудени илюзии и заблуди – предпоставки и стимули за креативност на творца	88
5. Илюзия на Аз-а като творческо въображение	92
6. Психопатология и съвременна живопис. Лудост или трик	97
7. Хибридна живопис в хибридно време	123
ТРЕТА ГЛАВА	
ВЛИЯНИЕТО НА ИНТЕРНЕТ И ВИРТУАЛНОСТТА ВЪРХУ ЖИВОПИСТА	138
1. Понятието „поствиртуална живопис“	140
2. Интернет образът като редимейд	147
3. Илюзии и заблуди за множествена реалност в образа в съвременната живопис	183
4. Живописца на Лайпцигската школа	177
5. Хибридна живопис – вазимовръзка между живопис и съвременни медии	183
6. Постинтернет хипотези и живопис	187
ЗАКЛЮЧЕНИЕ	194
НАУЧНИ ПРИНОСИ	197
ПУБЛИКАЦИИ/УЧАСТИЯ В НАУЧНИ КОНФЕРЕНЦИИ	197
ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА	199
ПРИЛОЖЕНИЯ	
Приложение I ИЗОБРАЖЕНИЯ	
Приложение II ИНТЕРВЮТА	
Приложение III ЧУЖДЕСТРАННИ И БЪЛГАРСКИ ХУДОЖНИЦИ	

II. Обща характеристика на изследването: актуалност, методология, цели и задачи

Актуалност на темата и състояние на проучванията

Темата за психологическите заблуди и илюзии като средство на живописца е била интересна и в миналото и е особено интригуваща в настоящето. Според мнението на **Димитър Аврамов**¹ (Гомбрих 1988а, с. 5–49) в предговора на многоизвестната книга на **Ернст Гомбрих** „Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството“², където се казва, че всеки човек би могъл да даде примери за въздействието на илюзиите в изкуството. Като психологически феномен, това явление се оказва колкото органически свързано с нормалното зрително възприятие, толкова и „сложно и загадъчно“.³ Илюзиите на изкуството през погледа на психологията са изследвани и анализирани от много личности.

В България първото и единствено изследване по тези въпроси е на проф. **Спиридон Казанджиев**⁴ в книгата му „Психология на възприятието“, издадена през 1924 г. и преиздадена през 1940 г. (Казанджиев 1924) Авторът има и други изследвания, сходни с темата „Обща психология“⁵ (1938, 2-ро изд. 1940), „Чувство и индивидуалност“ (1930), „Пренасяне на чувствата“ (1939), „Периферна теория за афекта и репродуцирането на патогенни афективни преживявания“ (1934). Главният му експериментално-изследователски труд е „Психология на възприятието“, в който се разглеждат теоритичните свавания за възприятието през ХХ век. Казанджиев публикува резултатите от своето изследване и прави

---

¹ ГОМБРИХ, Ернст Х., 1988а. Гомбрих и проблемът за илюзията в изкуството. Встъпителна студия от Димитър Аврамов. В: Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството. София: Български художник.

² Пак там, с. 5–6.

³ Пак там, с. 6.

⁴ Проф. Спиридон Казанджиев (1882 – 1951) е български психолог и философ идеалист, професор по история на философията в СУ „Св. Кл. Охридски“ и член на БАН.

⁵ КАЗАНДЖИЕВ, Спиридон, 1924. *Психология на възприятието*. София.

заклучението, че възприятието е сложен продукт от сетивни и репрезентативни данни.

В чуждестранната литература има огромно количество от публикации, като тук ще бъдат споменати само някои, които са най-важни и са били достъпни като информация. В началото на ХХ век се засилва интересът и се появяват много книги, в които се излагат психологически модели за разглеждане на историята на изкуството, но експерименталната наука не е толкова навлязла в тази тема (Цанев 2008, р. 12).⁶ В литературата се засягат и отделни аспекти на психологическите илюзии в живописата. През 1907 г. немският историк на изкуството **Вилхем Ворингер** (Wilhelm Worringer, 1881–1965) написва книгата *Abstraktion und Einfühlung: ein Beitrag zur Stilpsychologie* („Абстракция и вчувстване. Изследване върху психологията на стила“). През 1922 г. историкът на изкуството **Ханс Принцхорн** (Hans Prinzhorn, 1886–1933) издава труда си „Изкуството на душевноболните. Принос към психологията и психопатологията на формообразуването“. Той е повлиян от немския психолог Зигмунд Фройд.⁷

През 1954 г. **Рудолф Арнхайм** (Rudolf Arnheim, 1904–2007) написва книгата *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*⁸ (Arnheim 1954), като се опитва да съвмести изследванията на историята на изкуството със съвременната му гещалт когнитивна психология.

Подобни тенденции се забелязват и при изкуствоведа и историк **Ернст Гомбрих** в неговия труд „Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството“⁹ (Гомбрих 1988b), който детайлно показва ролята и

---

⁶ ЦАНЕВ, Петер, 2008. *Психология на изкуството*. София: НХА. ISBN 978-954-92147-3-4.

⁷ Пак там.

⁸ ARNHEIM, Rudolf, 1954. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. USA: University of California Press / Berkeley / Los Angeles / London.

⁹ ГОМБРИХ, Ернст Х., 1988b. *Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството*. София: Български художник.

значението на илюзиите в различните етапи в развитието на изкуството. Той разглежда изкуството през когнитивната психология и представя механизмите на нашето възприятие. Едно от най-значимите обяснения, които дава за безкрайното разнообразие на стилове и променящата се функция на изкуството през времето, е **волята на твореца**. Според неговите наблюдения ние възприемаме произведението на изкуството през нашия натрупан визуален опит и познание. След като погледнем едно изображение като визуален дразнител, ние можем да го анализираме през вече готови визуални схеми, от които правим заключение за това, което виждаме. Показани са капаните и заблудите, които изкуството може да предизвика.

В книгата на **Грегъри Минисейл** (*Gregory Minissale Profile | University of Auckland* [no date])¹⁰ „Психология на съвременното изкуство“ са изложени много различни подходи на въздействието на изкуството през психологията. За разлика от труда на Гомбрих, който прави своите изводи и заключения върху произведения от различни епохи и стилове, Минисейл е съсредоточил процесите на възприятия, предизвикани от съвременни произведения през миналия и настоящия век. В книгата на Минисейл са събрани различни проучвания и клинични изследвания за дейността на мозъка вследствие на досег с изкуство. В *Cognition and the Visual Arts* на **Роберт Солсо** (Solso 1994)¹¹ също се засяга разглежданата тематика.

В книгата на проф. **Петер Цанев** „Психология на изкуството“¹² се разглеждат задълбочено психологически подходи и модели на изкуството през различни школи и направления на психологията. Много проучвания са правени за илюзиите, които могат да се задействат от изкуството, и по-специално живописата и затова тя е важен и главен източник за настоящата дисертация.

---

¹⁰ <https://profiles.auckland.ac.nz/g-minissale>

¹¹ SOLSO, Robert L., 1994. *Cognition and the visual arts*. Cambridge, Mass: MIT Press. ISBN 978-0-262-19346-7. Open Library ID: OL1436414M.

¹² ЦАНЕВ, Петер, 2008. *Психология на изкуството*. София: НХА. ISBN 978-954-92147-3-4.

В своята книга **Mimesis as Make-believe: On the Foundations of the Representational Arts**¹³ (Walton 1990, pp. 70–73) американският философ **Кендъл Л. Уолтън** (Kendall L. Walton) представя въображението като игра на вярвания. Неговата теза е, че децата, играейки си с играчките, играят на измислица. Така, чрез игра създават илюзорен свят единствено в собственото си въображение. Ако не повярват на собствената си измислица, играта няма да има основи за съществуване. Уолтън прави паралел между детските игри и изкуството, което представлява игри за възрастни. Тук играчките са самите произведения. Не бихме изпитали изживяване от произведенията на изкуството, ако не допуснем тази нереалност за истина. Теорията на **Чарлз Дарвин**, която Уолтън включва в книгата си, че въображението е биологичен феномен, благодарение на който ние се развиваме и еволюираме¹⁴, безспорно звучи безконфликтно.

Проучването за живописата през този период е направено на базата на анализ и селекция от автори и техните произведения, които биха могли да са примери в защита на темата на дисертацията и приложените хипотези.

Табл. 1

ГОДИНА	АВТОР, ПУБЛИКАЦИЯ
1907	Вилхелм Ворингер „Абстракция и вчувстване. Изследване върху психологията на стила“
1922	Ханс Принцхорн „Изкуството на душевноболните. Принос към психологията и психопатологията на формообразуването“
1924	Спиридон Казанджиев

¹³ WALTON, Kendall L., 1990. *Mimesis as Make-Believe: On the Foundations of the Representational Arts*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.

¹⁴ Ibid.

Преводите от английски език на цитатите в текста са направени от автора на дисертационния труд.

	„Психология на възприятието“
1954	Рудолф Арнхайм „Изкуство и визуално възприятие. Психология на креативното око“
1960	Ернст Гомбрих „Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството“
1990	Kendall L. Walton Mimesis as Make-Believe: On the Foundations of the Representational Arts
2003	Robert L. Solso The Psychology of Art and the Evolution of the Conscious
2008	Петер Цанев „Психология на изкуството“

Обект на изследването се психологическите заблуди и илюзии като средство на живописца през първите две десетилетия на XXI век. **Предмет** на изследването са живописните творби на съвременните художници, в които се интерпретират психологическите заблуди и илюзии. Хронологическият **обхват** са първите две десетилетия на XXI век.

Основната цел на дисертационното съчинение е комплексното изследване на българската и световната живопис през периода на първите две десетилетия на XXI век по отношение на психологическите заблуди и илюзии, които са използвани като средство на живописца. Показани са визуалните и естетически предпочитания на съвременни художници, като са разгледани техните живописни произведения. Дисертацията трябва да проучи художниците живописци от XXI век, които използват психологическите заблуди и илюзии в своите произведения за постигане на художествено внушение.

Задачите, които се поставят, са:

1. Да се направи обзор на научната литература, в която се разглеждат тези проблеми;
2. Да се проследят примери в историята на изкуството, където се използват илюзии, водещи до психологически внушения;
3. Да се разгледа творчеството на български и чуждестранни съвременни художници, използващи психологическите заблуди и илюзии в своите живописни творби;
4. Да се сравнят техните произведения с картините на художниците в световен мащаб.

Решението и изборът на темата, а именно – да се изследват психологическите заблуди и илюзии като средство на живописиста през първите две десетилетия на ХХІ век – се дължи, от една страна, на надвисналия проблем за обосновка на съвременното изкуство в областта на постмодерната художествена критика или философия, която би могла да изпадне в безкрайността на плурализма и така да се осуети историзирането ѝ.

В статията си „Хал Фостър за критиката преди и сега“ (Hal Foster on Criticism Then and Now) (Foster 2012)¹⁵ **Хал Фостър** анализира становищата на художествената критика през годините, разглеждайки позициите на **Розалинд Краус**, **Майкъл Фрид**, **Клемънт Грийнбърг** и други, стигайки до състоянието на последиците върху съвременното изкуство. За Фостър изкуството и критиката като средства за покупка на базата на миналото „се отварят“ както към настоящето, така и към бъдещето, а тази концепция днес изглежда странна. Историята на изкуството се интерпретира в посока напред, като се прелива в съвременната практика по такъв начин, че малцина избрани са включени в сценария, а всички останали отпадат.

---

¹⁵ www.artforum.com/columns/hal-foster-on-criticism-then-and-now-200875/

Когато постмодернистите като **Лиотар**, **Фуко** или **Хайдегер** поставят идеологията на съмнението и легитимират чуждото (или другия) и индивидуализма, следва да се обърне внимание върху състоянието на съвременната живопис в след-постмодерното време.

Психологизирането на живописиста през първите две десетилетия на ХХІ век и изследването на образа в живописната практика е един от възможните изходи, чрез който да се освободи изследването от сложността на художествената критика.

В дни, когато отдавна се счита, че изкуството е всичко или нищо и е достатъчно да бъде такова, каквото е, без нуждата да претендира или заявява някаква позиция, е основание да се разгледа и изследва визуалната структура на живописиста през нейния афект. Живописиста като резултат и ситуация на след-постмодерното време носи в себе си „нова естетика“ и следователно „нова образност“. Тази „нова естетика“ и „новата образност“ като визуален и емоционален товар е необходимо да се теоретизират и въведат през нови възприятия, нови илюзии и нови заблуди. Промените се дължат, от една страна, на влиянието на технологиите и масмедиите като източници за пресъздаване и репрезентирание на множествени реалности. Това развитие на „визуалния мозък“ отваря нова страница и етапи в антропологията на съвременния човек.

Илюзиите са обвързани не само с развитието на дигиталната образна среда, а и с новите естетически търсения на художниците. Това, което е било достатъчно авангардно преди, или поне достатъчно интересно, сега не е. За твореца и зрителя са нужни съответно нови, още „по-странни“ идеи, с които да се премине границата на „естетическо пренастищане“. За да се надхвърли този естетически прелом, е необходимо да се премине отвъд очакванията. Тази гледна точка обаче е невъзможна без да се съобразим с „естетическия опит“ като следствие на репрезентирания образ от виртуалния и дигиталния носител, белег за съвремието.

Съвременната живопис създава илюзия за множество реалности, а заблудите са онези усещания, когато една реалност преминава в друга.

Двадесетте години от началото на новия век може би най-силно биха могли да се определят като време на технологиите, които с бързи темпове се усъвършенстват. Те отдавна са навлезли в изкуството и мултимедийните му разновидности и се разпростират може би във всичките му сфери. Фокусът на дисертацията е съвременната живопис, чието определение и теоретизиране може също да попадне в капаните на спекулациите, ако вземем предвид нейната хибридна природа по отношение на техниките и материалите, която тя присвоява. От цялото визуално изобилие се наблюдава феномен на т.нар. *завръщане на живописиста* като материя и изразяване, която всеобщо е разпознаваема. Живописците отново рисуват, използват бои, лакове и платна. Интересно е да се отбележи поради каква причина утвърдени и считани за концептуални художници започват да работят с живопис като изразно средство.

Следователно, щом изкуството се уеднаквява, лимитирано от художествената критика и философия, пазарна и социална ангажираност, следва че живописиста заема новия си старт (или новото си място) наравно с всички останали дисциплини и неконвенционални форми. От своя страна това важи и за различните естетически подходи в живописиста. Класическият и реалистичен образ е също толкова важен или маловажен, колкото е фантастичният, декоративният или абстрактният. Преплитането на тези трансформации на образа като специфичен подход в съвременната живопис поражда също преплитане на психологически заблуди и илюзии, което е достатъчен мотив да бъдат изследвани и констатирани.

Поставените задачи обуславят **очакваните резултати**. Като очаквани резултати от дисертационното изследване е да се докаже, че психологическите заблуди и илюзии имат дълбоки корени както в изкуството през вековете, така и в нашата съвременност, и то както в световен мащаб, така и в България.

Методологията на изследването на темата позволява да се разгледат в няколко направления много въпроси, които съвременната живопис поставя. През призмата на психологията на изкуството може да се обясни как ни въздейства съвременното изкуство и в частност живописиста днес.

От гледна точка на илюзиите може да се намери отговор за техния механизъм, тъй като те предизвикват визуалното и емоционално усещане както на ценителя на изкуството, така и на създателя му. Чрез анализиране на съвременни творби през XXI век може да се опише предполагаемият път на живописиста и някои бъдещи сценарии за развитието му. Също така, безкрайно разширяващата се рамка на естетическия и метафоричен изказ на съвременния живописец показва границите на възможностите и предела на въображението.

От една страна, в дисертацията е показана, доколкото е възможно, общата рамка на световната живопис през първите две десетилетия на XXI век, представяйки визуалните и естетически предпочитания на голям брой съвременни чуждестранни и български автори, които заемат значимо място в утвърждаването и предполагаемите посоки на развитие, за да се постави обсеget на изследвания предмет. Селекцията от автори, които са представени в дисертацията, не би могла да обхване всички представители на съвременната живопис, а това не е и необходимо. Целите и ползите от събрания материал е да се набележат няколко специфични естетически линии, които съвременните художници използват, за да се разглежда тяхната илюзорна, фантастична и уникална авторска материя.

В изложбите „Новите граници на живописиста“ (The New Frontiers of Painting) (*The New Frontiers of Painting - Announcements - e-flux* [no date])¹⁶ или „Съвременният хаос“ (Contemporary Chaos) (Ansten [n.d.])¹⁷ под кураторството на

---

¹⁶ www.e-flux.com/announcements/135504/the-new-frontiers-of-painting/

¹⁷ www.vestfossen.com/en/exhibitions/exhibition-archive/main-building/item/545-contemporary-chaos?fbclid=IwAR1l6OmfzCPjqd12aUuniEPYgRfiXoUNG59KOIZCtgmipkthpAKKZbw

Деметрио Папарони (Demetrio Paparoni) са представени едни от най-утвърдените съвременни автори, родени след 60-те години на миналия век, като Дейна Шуц и някои други. Изложбата *Chaos and Awe: Painting for the 21st Century* („Хаос и страхопочитание: Живописта за 21-ви век“)¹⁸ (Scala 2018) с куратор **Марк Скала** (Mark Scala) също изследва живописта на XXI век. Художниците, представени в нея, драматично описват дестабилизиращите ефекти на такива сили през XXI век, като глобализъм, масова миграция, политически идеологии, сложни технологии и полово идентичност. Усещанията за крайностите на човешките емоции в тяхната тъмна страна – от безпомощност и отчаяние до възвисеност и възторг от постиженията в съвременното – са адресирани от автори като **Нео Раух, Франц Акерман, Али Алсоудани, Адриан Гение, Джиха Муун, Барнаби Фурнас, Али Банисадр** и много други. Посочените изложби са примери, които показват силната и ясна позиция на живописца през последните години.

По отношение на българската живопис след края на XX век е необходимо да се изложат изследванията на проф. **Петер Цанев** – „Към една критическа типология на съвременната българска живопис 1989 – 2018“; „Българска живопис след 1989“ на **Руен Руенов**. Автори, които също засягат частично българската съвременна живопис, са: проф. **Свилен Стефанов** – „Авангард и Норма“; **Весела Нождарова** – „Въведение в българското изкуство 1982 – 2015 г.“ и други. В търсенето на образа в съвременната българска живопис са посочени някои изложби: изложбите на секция „Живопис“ към СБХ – „Спорът за реалността“, проектите „Идея за дом“ или „7x5x3“, „Внимание: Прясна боя!“ в СГХГ, Национални есенни изложби, много инициативи на частни галерии и самоинициативи.

Двете десетилетия на настоящия век обхващат изключително голям по своя обем художествен материал и е необходимо той да бъде систематизиран и редуциран в контекста на темата на дисертационния труд. Резултатите от прегледа

---

¹⁸ SCALA, Mark W. (ed.), 2018. *Chaos and Awe: Painting for the 21st Century*. Illustrated edition. Cambridge, MA: The MIT Press. ISBN 978-0-262-53497-0.

на образа в живописа дава основание за въвеждането на нови естетически особености и обвързаните с тях най-скорошни изследвания за психологическите заблуди и илюзии.

III. Кратко изложение на дисертационния труд

В първата глава *Формообразуване на илюзиите и заблудите като визия* е представен общ поглед на функционалността в изкуството в исторически план. Описани са произведения на живописа от различни епохи, в които можем да открием нереалистични форми и образи като психологически инструмент за внушение и ролята на въображението на твореца. Ролята, значението и функцията на фантастичните образи са се променяли във всички етапи от историята на живописа. Този поглед назад във времето може да ни даде равностепенност за случващото се днес в съвременната живопис. Първата глава от дисертацията проследява илюзиите и заблудите като образ в живописа назад във времето. Времевият пояс обхваща пет основни епохи: митологична, средновековна, Ренесанс, романтизъм и модернизъм, описани по хронологичен ред. Формирането на тази глава има за цел да маркира няколко основни визуални специфики на образа и различните трансформации, които художниците преди нас са постигали в своите произведения, за да се даде своеобразно начало на изследването, както и то да служи като база за сравнение с предходни и съвременни живописни произведения.

Наследството, което е оставяло всяка епоха на изкуството, неизбежно повлиява на всяка предстояща епоха и тяхната свързаност се корени във визуалния опит, който се обогатява както съзнателно, така и несъзнателно. За Гомбрих („Изкуство и илюзия...“) без ръководна идея, съобразена с опита и приспособена към динамиката на историческия процес, не може да се създаде художествено изображение. Според Гомбрих художникът трябва да стъпи на отправна точка и да има критерий за сравнение, той е уверен, че всяко произведение на изкуството се

корени в схема, имаща за основа традицията (Гомбрих 1988b, с. 379).¹⁹ В дисертационния труд обаче се прави опит да се покаже и докаже, че съвременната живопис създава илюзия за множествена реалност (която се разглежда в третата глава на дисертационния труд), за която Гомбрих не говори в своята книга „Изкуство и илюзия...“, а и няма как в онзи период, и оттук следва, че неговата теория не би могла да бъде приложима за съвременната живопис.

Резултатът от направения преглед на творбите, селектирани в тази глава на дисертационния труд, дава основание да се счита, че образът като психологическа проекция в живописата се обогатява, усложнява от индивидуализма на всеки творец, а с него и илюзиите и заблудите като съпровождащи образа сили. Техният съзнателен и несъзнателен психологически произход може да обогати знанието за творческия акт в живописните практики на нашето съвремие.

Втората глава *Формообразуване на илюзии и заблуди според възприятията за образ* разглежда илюзиите и заблудите в живописата през ХХІ век като проекция на възприятията, които, в зависимост от степента на разпознаване на образа, са групирани в три основни групи – ясни, неясни и невидими. Анализирането на образа в живописата като проекция между зрението и въображението е направено чрез художници, чиито естетически особености формират състоянието на живописата през първите две десетилетия на ХХІ век. Тяхното разграничаване е невъзможно, тъй като полетата на използване на ясни, неясни и невидими образи се преплитат.

Илюзиите и заблудите се раждат в периферното зрение, където обработването на информацията се извършва несъзнавано, а в областта на фокуса – съзнавано. Това разделение на системите в зрението обяснява защо, когато сме в движение или погледът ни се движи, безпроблемно преценяваме позицията, разстоянието и големината на заобикалящите ни обекти без да имаме нуждата да

---

¹⁹ ГОМБРИХ, Ернст Х., 1988b. *Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството*. София: Български художник.

преглеждаме всеки поотделно. Тоест ние трябва да изпреварим данните от визуалните стимули, които получаваме в реално време, за да можем да се справим с видимия свят. Често пъти обаче тези бързи и автоматични (несъзнателни) изчисления създават недостоверни с реалността преценки под формата на зрителни илюзии, халюцинации и заблуди. Появата им зависи от редица процеси – както вътрешни телесни, така и външни. Създаваме си представа за това, което виждаме в реално време на зрителен екран (описан в книгата на Розалинд Е. Краус²⁰ „Оптическо несъзнавано“) (Краусс 1994), на който се прожектира аналогия на действителността и резултатът може да бъде само предположение за тази действителност. Поради това нашето зрение (зрителен екран) е постоянно атакувано от халюцинации, илюзии и заблуди. Двете системи на виждане – съзнателна и несъзнателна – действат едновременно и създават симбиоза между въображаем и реален образ както в погледа ни, така и във въображението. Този сложен „творчески акт“ на окото обяснява защо възникват и защо понякога конструираме странни асоциации във визуалната ни проекция. Една от възможните появи, както за твореца, така и за зрителя, на спонтанни визуални асоциации като мисловни и като перцептивни под формата на халюцинации може да бъде причинена от натрупване на образите както в зрението – афтьр имидж, така и в паметта като илюзия на паметта.

В третата глава *Влиянието на интернет и виртуалността върху живописата* са показани живописни произведения, които имитират или създават обусловеност с чуждия образ на компютърното изображение. Избраната група художници са анализирани през влиянието на виртуалността като следствие, което показва съвремеността, създавайки среда между илюзиите на фикциалността на фантазното и заблудите за реалността. Влиянието на интернет като медийно отразяване на действителния съвременен свят оказва влияние върху въображението на съвременния живописец при избора на тема, сюжет и послание. Илюзиите и заблудите в контекста на влиянието на медията като репрезентирана реалност

---

²⁰ KRAUSS, Rosalind E. E., 1994. The Optical Unconscious. Reprint edition. Cambridge, Mass.: The MIT Press. ISBN 978-0-262-61105-3.

идват от съмненията за достоверност. По този начин съвременността може да се разгледа като перманентна фикция. Следователно и живописата става перманентно фикционална.

След направения анализ на творчеството на художници, разгледани в дисертационния труд, можем да предложим идеята **за илюзията за дигитално възприятие**, или казано с други думи, **илюзии за виртуално пространство**. Цитираните вече твърдения и изследвания показват как виртуалната среда влияе на нашата ориентация като вид вродено познание за околната среда. Новите нереални виртуални пространства, били те нарочно манипулирани в трансформация на нещо ново и неவிждано, преобразуват и нашето усещане в пространство. Това може да се открие в съвременната живопис. Нереални пространства, вдъхновени от виртуални (изкуствени) такива, се сливат с реални преживявания от действителната среда. Създават се хибридни пространства и от тях произлизат съответно хибридни чувства.

Възприятията на реалистично изградени форми и образи в живописата, както и второстепенните възприятия при разпознаването на автоматични и асоциативни форми и образи от неопределеността на абстракцията и минимализма, могат взаимно да се превключват едни в други или да се смесят, тъй като съвременните художници се възползват, като хибридизират резултатите от двата вида специфични възприятия.

IV. Заключение

Дисертационният труд изследва видовете илюзии, заблуди, халюцинации и псевдохалюцинации, както и техния съзнателен и несъзнателен психологически произход, като обогатява знанието за творческия акт в живописните практики в нашето съвремие. В част от литературните източници, в които проблемът е изследван, става ясно как от много време насам илюзиите са били интересни за изследване и разгадаване. Тяхното интерпретиране се разглежда в различни аспекти в полето между науката и мистиката. Илюзиите и заблудите са онези пътища към възприятията, чрез които можем да усетим и вникнем в изкуството. Знанието за илюзиите и заблудите се корени в и има за стабилна основа

психологията, философията и хуманитарните науки, които постоянно се развиват на базата на нови изследвания, като най-новите публикации са доказателство как теоретичната рамка се изменя и разширява. Дисертационният труд е базиран на теории, хипотези, скорошни резултати от научни изследвания и експерименти, които са ориентирани към изучаването на дейността на мозъка, свързана със зрителната система, въображението и паметта. Центровете, с които човек изгражда външния и вътрешния визуален свят, са разделени в две основни системи – съзнателна и несъзнателна. Чрез този подход е сведен обсеget на изследвания предмет – психологическите заблуди и илюзии като средство на живописца през първите две декади на XXI век. Илюзиите и заблудите са разглеждани като грешки на перцепцията или вид халюцинации, а за някои това са средствата на човека да оцелява и да се приспособява към познатия и непознатия свят. Не може да се отрече обаче, че хората са изключително податливи на тях, а живописца е един мощен инструмент за тяхната поява. Ясно е също, че в телата ни протичат множество процеси, когато погледът ни се срещне с художествено произведение, като тези процеси са индивидуални за всеки един човек.

В дисертацията са предложени хипотези, които отразяват и обхващат съвременните визуални предизвикателства, пред които се изправя човечеството, и как това се отразява на въображението, паметта и творческия процес, което от своя страна дава отражение върху живописца през първите две декади на XXI век. Дисертационното изследване и оформените хипотези са на базата на творчеството на 144 международни (утвърдени и активни) съвременни художници, както и 51 български, родени след 80-те години на миналия век, които формират съвременната живописна сцена.

Наследството, което е оставила всяка епоха в изкуството, неизбежно повлиява на следващите епохи и създава визуалния опит, който се обогатява както съзнателно, така и несъзнателно, докато се стигне до една хибридна живопис, целяща да събере в себе си най-доброто от предходните културни епохи. Съвременната живопис създава илюзия за множествена реалност, приложима за съвременното изкуство. Показаните примери с картини представят живописца като

психологическа проекция, минала през индивидуалното творческо амплоа, където илюзиите и заблудите са неотменни за образа.

IV. Научна новост и приноси на изследването

1. Предложен е нов подход и интерпретация към явления в съвременната живопис, свързани с използването на психологически заблуди и илюзии.
2. За първи път са разгледани живописни творби на съвременни български художници от най-новата генерация в контекста на жанровата специфика, базирана на психологическите заблуди и илюзии.
3. Проведените интервюта с млади съвременни български художници и криминален психолог разкриват непознати психологически аспекти, свързани с новите форми на субективност, повлияни от взаимодействия с дигитални образи и виртуална реалност.
4. Направен е оригинален авторски анализ на изложби, произведения и артистични процеси от актуалната художествена сцена в България.

V. Научни публикации по темата на дисертационния труд

1. ЯНЕВ, Деян, 2022. Влиянието на интернет и виртуалността върху живописиста (Илюзията в поствиртуалната живопис). *Мисъл, слово, текст*. Онлайн. 2022. Т. 5, Бр. 11. Достъпен от:
<https://bpos.bg/api/FilesStorage?key=c00e1026-dc82-437e-aec7-a4aacf491acd&fileName=Tom%205%20-%20Misul,%20slovo,%20tekst.pdf&dbId=1>
2. YANEV, Deyan, 2022. Психологическите илюзии и заблуди като средство на живописиста в творчеството на художника Зоран Георгиев. *Сборник доклади от научна конференция „Знание, наука, иновации, технологии“*. Онлайн. 2022. Т. 1, Бр. 1, с. 450–456. [Прегледан 1 ноември 2023]. Достъпен от:
https://www.cceol.com/search/article-detail?id=1099459&fbclid=IwAR2Y7uQtbOtp5TSNwm6nppuBtynFdOw3_0ydHliPEAi_gNbHoR0p2Ohk2aPM

БИБЛИОГРАФИЯ

- ANSTEN, Nina, [no date]. CONTEMPORARY CHAOS. Online. [Accessed 8 November 2023]. Available from: <https://www.vestfossen.com/en/exhibitions/exhibition-archive/main-building/item/545-contemporary-chaos?fbclid=IwAR1l6OmfcPjqqdl2aUuniEPPYGgRfiXoUNG59KOIZCtgmipkpthpAKKZbw>
- ARNHEIM, Rudolf, 1954. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. USA: University of California Press / Berkeley / Los Angeles / London.
- FOSTER, Hal, 2012. HAL FOSTER ON CRITICISM THEN AND NOW. *Artforum*. Online. 1 September 2012. [Accessed 8 November 2023]. Available from: <https://www.artforum.com/columns/hal-foster-on-criticism-then-and-now-200875/>
- Gregory Minissale Profile | University of Auckland, [no date]. Online. [Accessed 8 November 2023]. Available from: <https://profiles.auckland.ac.nz/g-minissale>
- KRAUSS, Rosalind E. E., 1994. *The Optical Unconscious*. Reprint edition. Cambridge, Mass.: The MIT Press. ISBN 978-0-262-61105-3.
- SCALA, Mark W. (ed.), 2018. *Chaos and Awe: Painting for the 21st Century*. Illustrated edition. Cambridge, MA: The MIT Press. ISBN 978-0-262-53497-0.
- SOLSO, Robert L., 1994. *Cognition and the visual arts*. Cambridge, Mass: MIT Press. ISBN 978-0-262-19346-7.
Open Library ID: OL1436414M
- The New Frontiers of Painting - Announcements - e-flux, [no date]. Online. [Accessed 8 November 2023]. Available from: <https://www.e-flux.com/announcements/135504/the-new-frontiers-of-painting/>
- WALTON, Kendall L., 1990. *Mimesis as Make-Believe: On the Foundations of the Representational Arts*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- ГОМБРИХ, Ернст Х., 1988а. Гомбрих и проблемът за илюзията в изкуството. Встъпителна студия от Димитър Аврамов. В: *Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството*. София: Български художник.
- ГОМБРИХ, Ернст Х., 1988б. *Изкуство и илюзия. Изследване върху психологията на изображението в изкуството*. София: Български художник.
- КАЗАНДЖИЕВ, Спиридон, 1924. *Психология на възприятието*. София.

ЦАНЕВ, Петер, 2008. *Психология на изкуството*. София: НХА. ISBN 978-954-92147-3-4.